

Zmena prostredia ako faktor inovatívnych a diskontinuitných trendov v kultúre slovenských kolonistov na Dolnej zemi

Ján Botík

Abstract

BOTÍK, Ján: Changing Environment as a Factor in Innovative and Discontinuous Trends in the Culture of Slovak Colonists in the Great Hungarian Plain.

After the expulsion of Ottomans from the territory of the Kingdom of Hungary and demarcating the so called Military Frontier region between the Kingdom of Hungary and the Ottoman Empire (1699-1718), approximately 40,000 Slovak families emigrated from Slovakia to the southern regions of Hungary over the course of the 18th century. Most of them moved to the area of the Great Hungarian Plain (Alföld), which extends over the current regions of Hungary, Romania, Serbia and Croatia. The aim of this massive migration was to colonize the area of southern Hungary, which was significantly unpopulated, devastated and abandoned.

The most significant consequence of this migration was that Slovak colonists resettled from the mountainous environment of the Carpathians into the lowland environment of the Pannonian Basin. This change of environment meant they also had to adapt to the different ecological realities of their new surroundings. Within the adaptation process, the original cultural system of the Slovaks was significantly penetrated by innovative and discontinuous trends. First and most radically, this was reflected in the way that the Slovaks learnt the new, previously unknown construction methods and architectural principles of clay housing construction typical of the Pannonian Plain.

The adaptation process of the Slovak settlers was accompanied by a wide range of practices that connected the settlers to their new environment – the so-called rooting processes. Slovak colonists integrated into their new environment mainly through land ownership, as well as through settlements and their infrastructure - churches, rectories, schools, and graveyards. These objects built by a collective effort united the group of colonists and further strengthened their communal solidarity. Another practice related to the identification with the new environment is seen in the Slovak names given to the parts of the village, as well as to the streets and vast lands surrounding the villages.

Keywords: environment, Great Hungarian Plain, Pannonian Plain, colonists, rooting, innovation, adaptation, construction technologies, discontinuity

Na rozhraní 17. a 18. storočia žilo na území Slovenska okolo milión obyvateľov. Približne jedna pätina tejto populácie sa v priebehu 18. a 19. storočia vŕstahovala z územia Slovenska do južných častí Uhorska, do ktorého Slovensko vtedy prináležalo. Odhaduje sa, že tento masívny migračný prúd strhol okolo 40 000 slovenských rodín a približne 200 000 osôb.¹ Usadzovali sa vo viacerých oblastiach, avšak ich najkompaktnejšie sídla sa skoncentrovali v priestore tzv. Dolnej zeme (z maďarského geografického názvu Alföld), rozloženej medzi Dunajom a Tisou, v békeško-čanádskej oblasti, v srbskej Vojvodine (Báčka, Banát, Sriem) a v chorvátskej Slavónii. Čiže na rozhraní terajšieho Maďarska, Rumunska, Srbska a Chorvátska.

Prúdy slovenských kolonistov, ktoré sa s nádejou uberali za lepším živobytím v naznačenom priestore podunajsko-panónskej nížiny, našli vyludnené a napospol spustošené sídla tamojších autochtónov, ako aj neuveriteľne nehostinnú krajinu. Anonymný kronikár takto opísal jej

1 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov 1*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 21.

danosti v békešskej oblasti: „Nikde dobrá pitná voda. Smrduté zagiste bažiny a močariny, ktoré se tu rozprostíraly, geste ani statek piti nechtěl. Oko lidské nikde newidelo tu živého stromu, pod nimž by sobě pocestný byl mohl odpočinout. Tráva, chabčina narostla tak vysoko a husto, že sobě wogak anebo cestowatel negprwe cestu musel preklestit, chtěli dále postupovat. A nokde na této nesmírné rovině nebylo ku spatření lidské bydlo, ba ani člověk, wyjmúc několik pastýru, kteří mezi ssarinau a trstinau měli swé chalupy a putry“² Keďže vyludnenosť a neprístupnosť krajiny boli v 18. storočí príznačné pre veľkú časť podunajsko-panónskej nížiny, pripomeňme si aspoň stručne, čo spôsobovalo takýto stav, prečo a vlastne ako boli, za takejto situácie, južné časti Uhorska kolonizované.

Obr. 1: Kolonizačné prúdy Slovákov na Dolnú zem (Ján Botík, 1994). Archív autora.

² ŽILINSKÝ, Michal. *Dějepis Městečka Sarvaš a opis nynějších jeho poměru*. W Pessti: Tiskem Wiktora Horňánskyho, 1872, s. 17.

Novoveké dejiny krajín južnej a strednej Európy na dlhý čas poznačila expanzia Osmanov. Od polovice 14. storočia si postupne podmanili balkánske krajiny, čo spečatili víťaznými bitkami na Kosovom poli (1389) a na Krbavskom poli (1493). Po víťazstve pri Moháči (1526) prenikli Osmania aj do hĺbky Uhorska. Na podmanených územiach trvala turecká správa až do vytlačenia Osmanov z Uhorska, čo sa udialo po podpísaní mierových zmlúv v Sriemskych Karlovciach (1699) a Požarevací (1718). Po ustanovení Vojenskej hranice medzi habsburskou monarchiou a osmanskou ríšou (1702) panovníci monarchie sa upriamili na osídľovanie oslobodených, avšak značne vyludnených, Turkami spustošených a hospodársky umrtných južných častí Uhorska. Bol to grandiózny program osídľovania, ktorý zahrnoval obrovské priestranstvo na území dnešného južného Maďarska, srbskej Vojvodiny, chorvátskej Slavónie a východnej časti Rumunska. Na kolonizovaní tohto priestoru sa popri zvyškoch autochtónnych Maďarov, Rumunov, Srbov a Chorvátov zúčastňovali aj príslušníci ďalších etník – Nemci, Slováci, Česi, Poliáci, Rusíni, Bunevci, Bulhari, Židia, Cigáni, ba aj Francúzi, Španieli, Taliani a ďalší. Je teda zrejmé, že južné časti Uhorska nadobudli pestrý multietnický ráz tamojšieho obyvateľstva.³

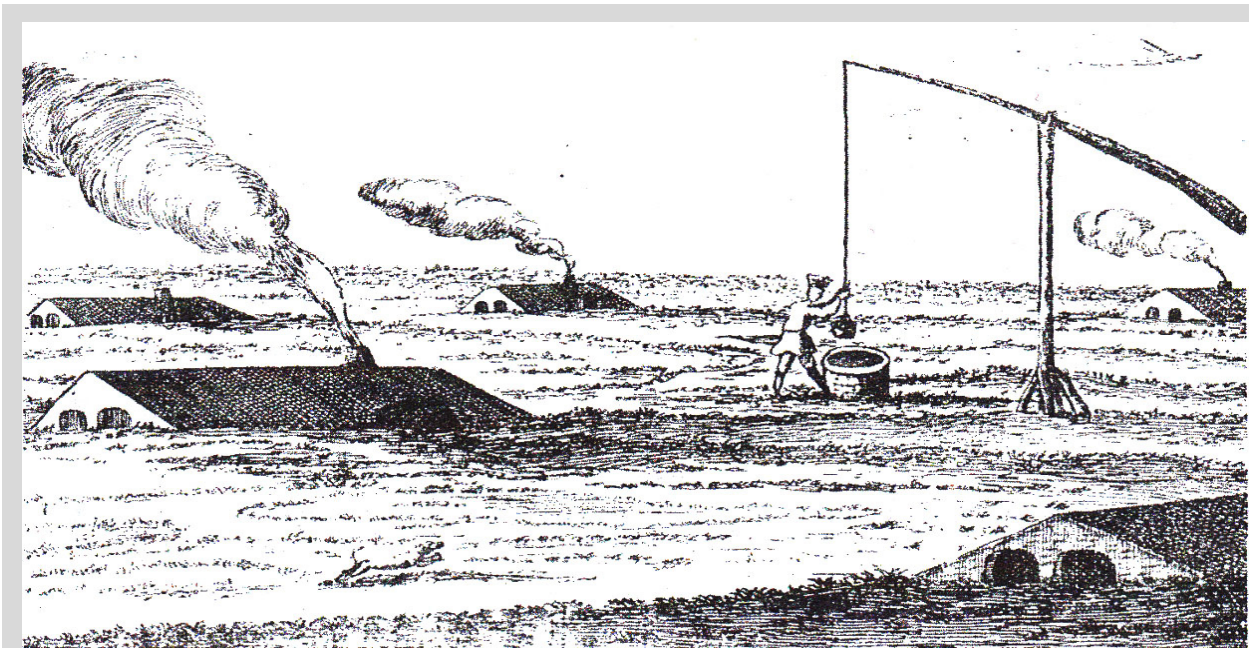
Rozsiahla kolonizácia južných oblastí Uhorska sa uskutočňovala preto, lebo v období panstva Osmanov došlo k radikálnemu poklesu pôvodného maďarského, rumunského a srbského obyvateľstva. S úbytkom autochtónneho obyvateľstva súvisel úpadok poľnohospodárstva, hlavne pestovania plodín. V hospodárskom živote podmanených krajín Turci preferovali chov hospodárskych zvierat. Tomu sa nebránilo ani poddanské obyvateľstvo, pretože pastierstvo mu umožňovalo neustály pohyb z miesta na miesto, a tým aj sťažený prehľad pre vyberačov feudálnych dávok.⁴ Keď sa na panovníckom dvore Habsburgovcov rozbiehal program kolonizácie od Turkov oslobodených častí južného Uhorska, jeho prioritou bolo premeniť tieto oblasti na obilnicu monarchie. A to si vyžadovalo upriamiť sa na pestovanie obilnín, a pravdaže, pre takúto poľnohospodársku produkciu vytvoriť aj zodpovedajúce pestovateľské podmienky, pretože ekologické danosti kolonizovaných oblastí pestovaniu plodín nežičili. A nežičili ani životu kolonistov, ktorí sa tam rozhodli usídlieť. Zo záznamov, ktoré urobil Ján Stehlo, ale aj ďalší kronikári kolonizácie v južných častiach Uhorska vieme, že napr. *„celá Vojvodina ako rovinatý kraj, ktorým pretekajú rieky s malým spádom – Dunaj, Tisa, Sáva, bola oddávna vystavená dlhým a častým záplavám. Po ústupe riek do svojich riečišť zostávalo veľa väčších i menších močiarov, barín a tzv. rítov obrastených trstinou a šašinou. V lete veľké vodné plochy vyschli, ale po dažďoch sa niektoré znovu naplnili. Liahol sa v nich hmyz, ktorý ohrozoval ľudí i dobytok. V období sucha sa vysušená zem podobala púšti. Bol veľký nedostatok pitnej vody, obyvateľstvo postihovali rôzne choroby“*.⁵ Podobné pomery boli opísané aj na kolonizovaných územiach pozdĺž riek Koroš v békešskej oblasti a Maruša v oblasti rumunského Banátu.⁶

3 GAVRILOVIĆ, Slavko. Kolonizacija na području današnje Vojvodine. In CERVIĆ, Ljubivoje (ed.). *Muzej Vojvodine. Stalna postavka*. Novi Sad : b. v., 1997, s. 195-196.

4 POPOVIĆ, Dušan. *Srbi u Vojvodiny*. Novi Sad : Matica srbska, 1957, s. 73; GOMBOŠ, Ján. *Slováci v južnej časti Dolnej zeme*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 11.

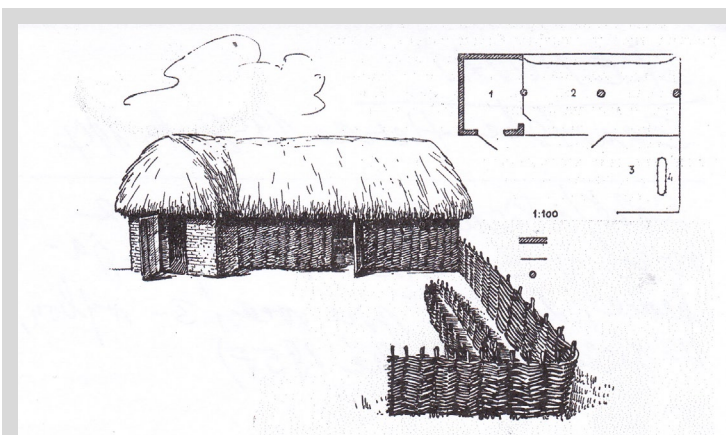
5 STEHLO, Ján. *Dejiny Evanjelickej aušburského vyznania cirkvi v Petrovci*. Spísal Ján Stehlo 1818 – 1862. Rukopis z latinčiny preložil Ján Belan. Bratislava : b. v., 1978, s. 1.

6 MARKOVIC, Matej. Krátka správa o prírode a o vlastnostiach rovinatého kraja, ktorý dve veľmi dobre známe

Obr. 2: Dedina v Srijeme so zemnicovými obydliami (Edvard Braun, 1669). Archív autora.

Bolo prirodzené, že takýmto prírodným danostiam bol podriadený aj spôsob života autochtónneho obyvateľstva. Jestvuje množstvo dokladov, že zvyšky pôvodného maďarského, srbského a rumunského obyvateľstva sa v predkolonizačnom období, ale aj v priebehu 18. storočia zaoberali hlavne pastierstvom a bývali v zemnicových obydliach, nazývaných *putri*, *kurdi* alebo *guňhov*. Bežným typom obydlia tohto obyvateľstva boli stavby vypletané z prútia a omazané blatom.⁷ To, že si pôvodné obyvateľstvo stavalo zemnicové a z prútia vypletané stavby, malo viaceré príčiny. V danom prírodnom prostredí boli takéto stavby najdostupnejším a dlhodobo osvedčeným riešením. Tú najhlavnejšiu príčinu treba vidieť v tom, že v močaristých a často zaplavovaných nížinách s nedostatkom vhodného stavebného dreva pletené stavby s kolovou

Obr. 3: Salaš na zimovanie oviec v Banáte: 1- jahence, 2- ovce, 3- výhon, 4- jasle (Rajko Nikolić, 1958). Archív autora.

konštrukciou dobre odolávali vodným živlom a po poškodení sa ľahko mohli nahradiť.

Tak ako pre domáce maďarské, srbské a rumunské obyvateľstvo, aj pre slovenských kolonistov boli zemnicové a z prútia vypletané obydli najdostupnejším, najľahšie zvladnuteľným a v podmienkach osídľovanej krajiny aj primeraným a zodpovedajúcim riešením počiatočného bývania.

rieky Maruša a Koroš obtekajú. 1748. Z latinského rukopisu preložil Ján Sirácky. In *Dolnozemskej Slovák*, 1997, roč. 2, č. 3, príloha, s. 4-7.

⁷ MARKOVIC 1748, s. 14; JESZENSZKI, Károly. *Mező-Berény*. Arad : b. v., 1861, s. 7; HAAN, Ludevít. *Pamietnosti Békeš-Čabánske*. W Pešti : Tlačou Horňánskeho a Hummela, 1866, s. 12; MÁRKUS, Mihály. *A bokortanyák népe*. Budapest : Magyarságtudományi Intézetének Kiadása, 1943, s. 129.

Ale nielen bývania. Slovenskí kolonisti usídlení v Békešskej Čabe „*hned' w prwom roku (1718) z prútia uplietli a blatom wymazali jedno stawenie, ktoré im za pet' liet bolo chrámom božím*“.⁸

V procesoch kolonizácie južných častí Uhorska k najvýznamnejším iniciatívam panovníckeho dvora Habsburgovcov patrili grandiózne vodohospodárske a melioračné projekty zamerané na vysušovanie močiarov, reguláciu riek a na budovanie vodných kanálov. Realizovali sa v povodiach všetkých tamjších riek – Dunaja, Tisy, Koroša, Sávy, Maruše, Tamiša, Begeja a ďalších. Cieľom týchto projektov bolo územie nespočetných močarísk a jazier premeniť na krajinu nedozerých úrodných polí. Aby to mohli dosiahnuť, Habsburgovci na realizáciu svojich rozhodnutí prizvali renomovaných špecialistov tých čias, akými boli Florimond Mercy, Max Freumaut, Jozef Kiš a ďalší. S reguláciou riek, výstavbou násypov

a hrádzí, kopáním kanálov a odvodňovacích jarkov, budovaním ciest a mostov začalo sa už v prvej polovici 18. storočia. Na týchto prácach sa zúčastňovali desaťtisíce miestnych obyvateľov, hlavne z radov kolonistov. Do konca 19. storočia len na území Vojvodiny bol Dunaj skrátенý o 18 a Tisa až o 76 kilometrov. Výsledkom melioračných prác bolo 1 600 km násypov okolo riek, 11 000 km odvodňovacích kanálov a 1 500 000 hektárov močaristej pôdy premenenej na úrodné polia.⁹ Týmito veľkolepými premenami sa nielenže odľahčila krajina od rozsiahlych močarísk a častých záplav, no mohlo sa v nej rozvinúť intenzívnejšie pestovanie obilnín a okopanín, stavať cesty, splavovať stavebné drevo a v stavitelstve uplatniť nové alebo oživiť zanechané materiály a stavebné postupy.

Všetko, čo sa pri kolonizovaní podunajsko-panónskej nížiny vykonalo v prospech jej intenzívneho osídlenia a hospodárskeho oživenia, vyúsťovalo do toho, že sa v tomto geografickom priestore vyprofiloval výrazný a špecifický model spôsobu života, označovaný ako *panónska kultúrna zóna*.¹⁰ Tomuto modelu zodpovedajú aj znaky stavitelstva a typu domu, ktorý sa v srbskej a chorvátskej odbornej literatúre nazýva *panónsky*¹¹ a v maďarskej *alföldi*, čiže dolnozemský.¹² Jeho najpodstatnejším a určujúcim znakom je hlina ako dominantný stavebný

Obr. 4: Kurín pre sliepky z trstiny omazanej blatom v Kysáči (Mila Bosić, 1965) Archív autora.

8 HAAN 1866, s. 14.

9 GAVRILOVIĆ 1997, s. 200.

10 GAVAZZI, Milovan. Kulturna analiza etnografije Hrvata. In *Narodna starina*, 1928, roč. 7, s. 115-144.

11 KOJIĆ, Branislav. Seoske naselje u Vojvodiny. In *Letopis Matice srpske*, 1966, roč. 172, s. 470-481; MURAJ, Aleksandra. Stanovanje. In ČAPO, Jasna (ed.). *Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb : Matica hrvatska, 1988, s. 24-55.

12 BALASSA, M. Iván. A magyar népi építészet táji taglódása a 18.-20. századba. In PALÁDI-KOVÁCS Attila (ed.). *Magyar néprajz IV*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1997, s. 266-288.

materiál, ktorá vtlačala pečať nielen stavebným technológiám, ale aj slohotvornej stránke tradičnej stavebnej kultúry v tejto geografickej oblasti.

Viacere indície nasvedčujú, že slovenskí kolonisti si znalosť technológie hlinených stavieb neodnášali zo svojich rodných krajov na Slovensku. V čase ich sťahovania na Dolnú zem nielen v severných, ale aj v južných regiónoch stredného Slovenska takmer výlučným stavebným materiálom bolo drevo a zrubová konštrukcia stien. Tradičná stavebná kultúra v týchto geografických priestoroch patrila do *zóny karpatského domu*.¹³ Pre slovenských kolonistov neboli hlinené stavebné technológie súčasťou ich kultúrnej výbavy, ktorú si na Dolnú zem prinášali z materskej krajiny. Stali sa inovačným prvkom a nevyhnutnou súčasťou ich adaptácie a akomodácie na prírodné danosti kolonizovaného prostredia. V dôsledku týchto procesov sa v kultúre slovenských kolonistov popri kontinuálnych trendoch začali uplatňovať aj trendy diskontinuitné, čo spôsobovalo, že v kultúre dolnozemskej Slovákov sa začali navrstvovať výrazné panónske črty. Azda najzreteľnejšie sa prejavili na znakoch ich kolonizačného obydla.

Hlinené stavby a s nimi súvisiace technológie sú v Panónskej kotline doložené od praveku.¹⁴ Kontinuitne pretrvávali a rozvíjali sa až do 20. storočia. Vďaka talianskemu bádatelovi Francescovi Griselinimu (1717 – 1783) máme doklad, že v druhej polovici 18. storočia sa pri utváraní kolonizačných sídiel stavali hlinené obydla s využitím viacerých technologicko-konštrukčných riešení. V slovenskej odbornej literatúre sa pre ne ustálili názvy – stavby z *trávovo-zemitých trsov, vykladanie* či *vrstvenie* stien domu, *nabíjanie* hlinených stien, domy postavené z *vál'kov* (z blata formované nepálené tehly) a obydla s *vypletanými* a blatom omazanými stenami.¹⁵

Z Banátu máme doklad, že slovenskí kolonisti pri usídľovaní sa v tomto regióne použili pri stavbe svojich provizórnych obydli aj značne starobylý a rudimentárny stavebný postup, pri ktorom „*kvádre celiny prerastené trávou sa nakladali jeden na druhý*“.¹⁶ O čosi podrobnejšie popísal túto technológiu murársky majster z Nadlaku: „*Po príchode Slovákov do Nadlaku (1803) vlasne sa budovali domi menovane zo zemi celej, gde bola tráva zelená. Tú trávu zelenú na enu mieru dvacat' centi a tricat' dlška a zhrúpka takých petnádz do dvacat' (20x30x15 cm) to krájali a viberali voka, a tie trávovie korienke zadržovali tú zem dovena, a potom to začali kládz' do múrou, s toho murovali domi justak kládli zem ňemočenú na virovnaňia, a abi to išlo pravo... toto na višku robili do dva šezdesiat – sedemdesiat, ňiske boli tie chiže [...]*“¹⁷ Technológia stien

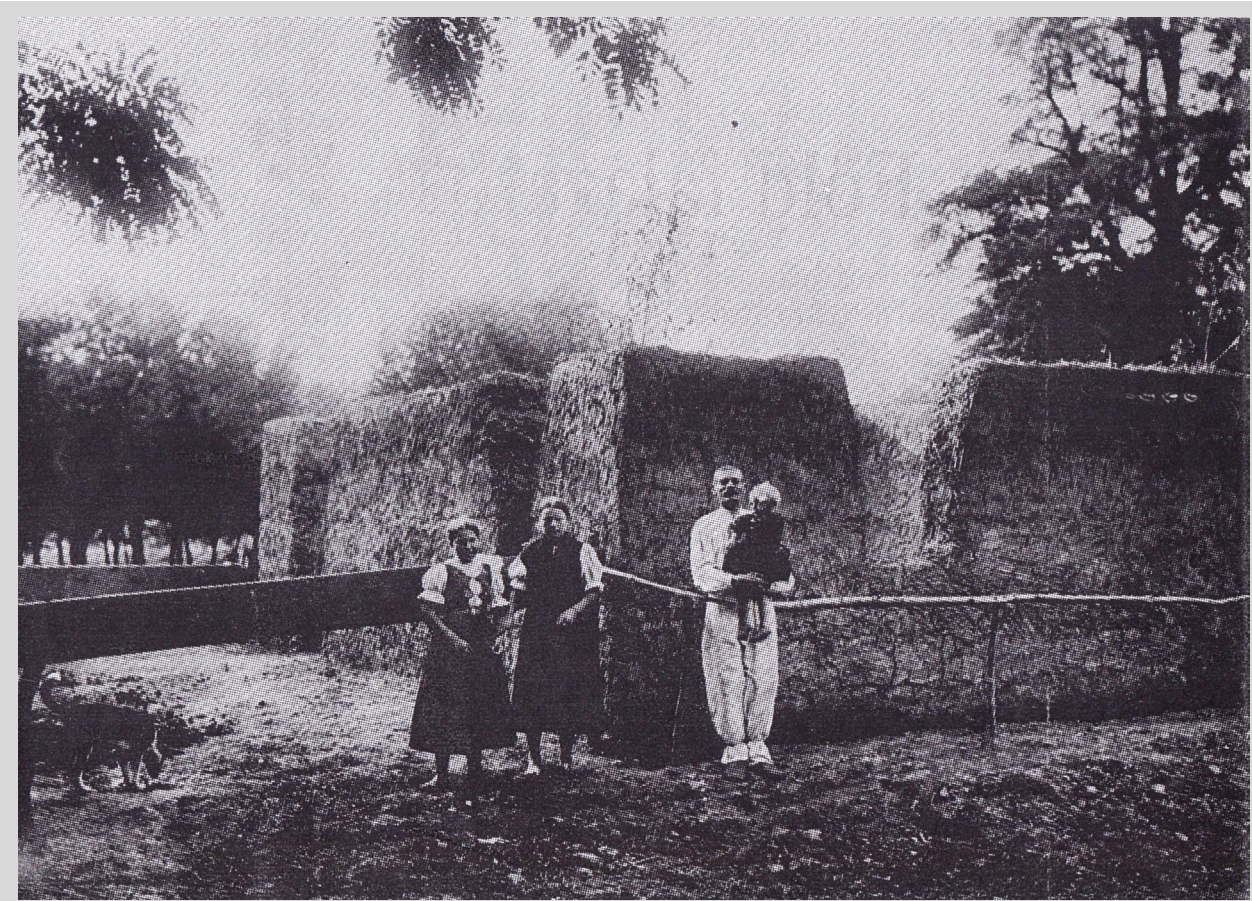
13 VAŘEKA, Josef – FROLEC, Václav. *Lidová architektura: Encyklopedie*. Praha : Grada Publishing, 2007, s. 110; STRELEC, Karol. Južné oblasti stredného Slovenska. In LIPTAY, Jaroslav – HABÁŇOVÁ, Gabriela. *Lidová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku*. Bratislava : Academia Electronic Press, 1998, s. 107; BOTÍK, Ján. Ľudové stavby. In BOTÍK, Ján. *Hont: Tradície ľudovej kultúry*. Martin : Osveta, 1988, s. 300.

14 CVIJIĆ, Jovan. Balkansko Poluostrvo i Južnoslovenske Zemlje. Beograd : b. v., 1922, s. 74; MENCL, Václav. Pravěké tradice v stavební tvorbě našeho lidu. In *Zprávy památkové péče*, 1956, roč. 16, s. 82.

15 GRISELINI, Francesco. *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temesvarer Banats Briefean*. Wien : Johan Paul Kraus, 1780, s. 461; MJARTAN, Ján. Novšie príspevky k výskumu juhoslovenského domu. In *Slovenský národopis*, 1960, roč. 8, s. 400; NOVOTNÝ, Martin. Tradice staveb z hliněných válků. In KRÍŽOVÁ, Alena (ed.). *Archaické jevy tradiční kultury na Moravě*. Brno : Masarykova univerzita, 2011, s. 32.

16 BUJTÁR, Pavel. Salaše a sálaše. In *Dolnozemský Slovák*, 2002, roč. 7, č. 3, s. 7.

17 Citované podľa: ROHÁRIK, Pavel. *Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku II. a III. časť*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2010, s. 132.

Obr. 5: Hlinené steny navrstvené technikou vykladania na Dolnej zemi (Iván M. Balassa, 1994) Archív autora.

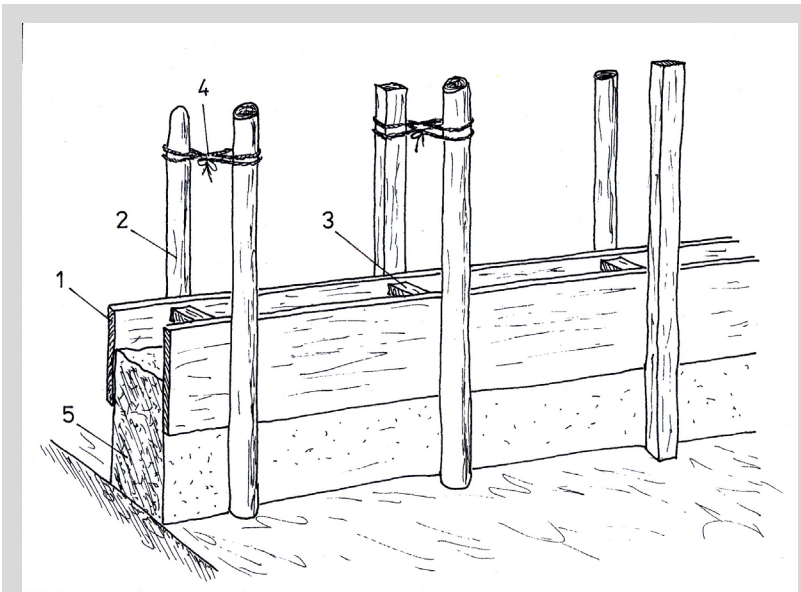
z trávovo-zemitých trsov prenikla do kolonizačných dedín z prostredia starousadlých Maďarov, ktorí v 16. storočí takýmto spôsobom stavali nielen dedinské domy, ale aj protiturecké opevnenia.¹⁸

Ďalšou technológiou hlinených stavieb, ktorá bola zaznamenaná u slovenských kolonistov v békešskej oblasti, konkrétne v Slovenskom Komlóši, je technika označovaná ako *vykladanie*. Opísali ju dvaja bádatelia. Maďarský historik architektúry Aurél Vajkai ju označil názvom *rakott fal*, čo v preklade do slovenčiny znamená *vykladaná stena*. V jej popise uviedol, že namiesto stavby navozili 20 – 30 vozov hliny, premiešali ju posekanou slamou, výdatne ju poliali a dvomi pármami koní túto masu prešliapali. Potom ju vidlami prevrátili a koňmi znovu prešliapali. Z takto umiesneného blata v rukách formovali okrúhle dielce s veľkosťou tekvice, ktoré ukladali do stien zamýšľaného domu.¹⁹

Slovenská etnografka Soňa Švecová zaznamenala v Komlóši pre túto techniku názov *válkovanje múri*. Válkovanje, čiže z oválnych blatových dielcov vyskladané steny nazývané aj *cápanje* navrstvovali tak, že v rukách sformované blato „do stien mecú“, čiže hádžu, „lepia ako lastovička“. Označenie tejto techniky je zrejme prevzaté z maďarského názvu *fecskerakás*, čo preložené do slovenčiny znamená *lastovičie hniezdo*. Pri navrstvovaní postupovali aj tak, že blato naberali

18 BALASSA, Iván – ORTUTAY, Gyula. *Magyar néprajz*. Budapest : Corvina, 1979, s. 134.

19 VAJKAI, Aurél. Tótkomlós népi építkezése. In *A Békés megyei múzeumok közleményei*, 1974, roč. 3, s. 142.

Obr. 6: Konštrukcia ku stavbe hlinených stien technikou nabíjania v Békešskej oblasti: 1- doska, 2- stĺpy, 3- rozpinky, 4- žinky, 5- nabíjaná stena (Michal Kožuch – J. Majo, 2007) Archív autora.

na vidly a hádzali do 50 – 60 cm hrubých stien. Po 3 – 4 vrstvách steny nechávali 4 – 5 dní schnúť. Tak pokračovali až do patričnej výšky stien domu. Steny počas navrstvovania zarovnávali rýľom a nakoniec v nich vysekali otvory na dvere a okno. Steny sa nechali schnúť 5 – 6 týždňov. Či je stavba už dostatočne suchá, skontrolovali zaostrenou paličkou, ktorú zapichovali do stien domu.²⁰

Hlinené stavby zhotovené z trávovo-zemitých trsov a technikou vykladania boli u slovenských

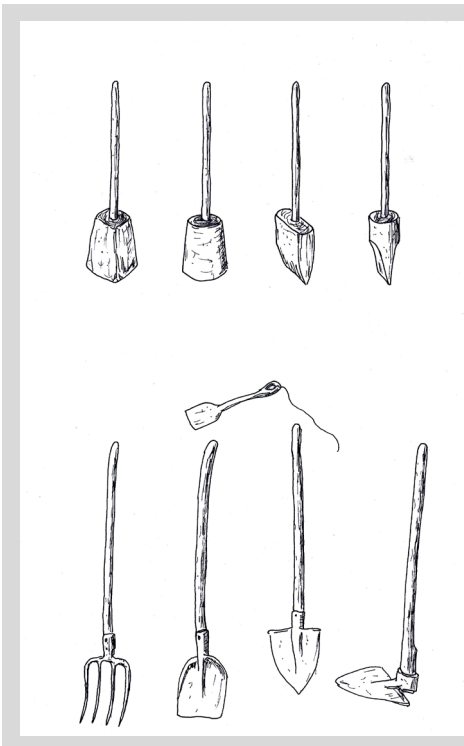
kolonistov na Dolnej zemi zriedkavo a iba v počiatočnej etape zastúpenými technológiami. Tou hlavnou a najdlhšie uplatňovanou technikou, ktorú máme doloženú a doposiaľ aj zastúpenú v každej slovenskej osade na Dolnej zemi, bola technológia označovaná ako *nabíjanie/náboj*. Bola to na celej podunajsko-panónskej nížine univerzálne rozšírená stavebná technológia bez ohľadu na etnickú príslušnosť kolonistov.²¹

Stavebné technológie hlinených, teda aj nabíjaných domov, neboli náročné. Aj slovenskí kolonisti si takéto domy stavali svojpomocne. Na prípravných prácach sa zúčastňovalo celé príbuzenstvo aj susedia. Hlavne pri prísune stavebného materiálu. Potrebná zem/hlina sa najčastejšie dovážala z jám, ktoré sa postupne pootvárali po okrajoch každej dediny. Tieto jamy sa stali akýmsi erbovým znamením panónskych dedín s hlinenými domami. Často sa v nich nahromadila dažďová alebo aj spodná voda, takže sa využívali aj ako močidlá konopí. Zhromažďovali sa pri nich krdle husí a detí, v lete bývali plné žiab. Dotvárali urbanistický obraz a vtlačali špecifický krajinný ráz dedinským sídlam v podunajsko-panónskom priestore.

Na prísune hlíny z dedinských jám sa zúčastňovalo aj zo 10 záprahov, taktiež aj toľko chlapov, ktorí nahadzovali hlinu na koče. Za dva dni navozili dostatok materiálu. Nakopenú hlinu dobre zaliali a nechali niekoľko dní postáť, aby sa z nej neustrácala prírodná vlhkosť. Pri samotnom nabíjaní domu už stačilo menej ľudí a tí mali mať s takouto prácou potrebné skúsenosti. V každej dolnozemskej dedine mali viacero skupín *vybíjárov*, ktorí každoročne postavili 3 – 4 nové domy.

20 ŠVECOVÁ, Soňa. Príspevok k ľudovému staviteľstvu v Tótkomlóši. In *Národopisný vestník československý*, 1955, roč. 32, s. 329; BALASSA – ORTUTAY 1979, s. 134.

21 GINDER, Ernest. *Vojvodanske kuće od naboja*. Novi Sad : Institut spomenika, 1996, s. 185.

Obr. 7: Nástroje používané pri stavbe hlinených domov v Békešskej oblasti: ryl'/hášov, vidly, lopata, škrabák, kijane, štócháče, škrabák (Michal Kožuch – Juraj Majo, 2007) Archív autora.

V prostredí dolnozemsých Slovákov boli zaznamenané dva spôsoby konštrukčného riešenia pri upevňovaní a pridvihovaní dosák, medzi ktoré sa nabíjala hlina. Pri tom staršom a najrozšírenejšom riešení sa steny nabíjali do rámu z hrubších, asi na *jeden šúch* (30 cm) širokých dosák. Doskami postavenými na kant vymedzili asi pol metra širokú stenu. Z vonkajšej strany podopreli dosky do zeme zakopanými stĺpmi, približne 3 metre dlhými. Jeden alebo dvaja chlapi lopatami nahadzovali hlinu do rámu medzi dosky. Tam už stál *vybíjár*, ktorý so zašpicatým *štócháčom* ubíjal zem popri doskách, aby

tam nevznikli prázdne miesta. Za *vybíjár*om dvaja *drviči* drevenými *kyjanicami* *vydrávali*/ubíjali hlinu medzi doskami. Aby hlina v uhloch nepraskala, a akže by pukla, aby sa stena neroztvárala, dávali prútie z agátu, trnky, hlohu alebo viniča, ktorým stenu v uhloch spevnili. Keď mali *vybíjár*i hlinu vydrvenú až po horný okraj došteného rámu po celom obvode stavby, dosky pridvihli a pokračovali vydrávaním ďalšej vrstvy, až kým nedosiahli potrebnú výšku stien. Tam, kde chceli mať obloky a dvere, v potrebnej výške položili drúčky ako preklady. Keď stavba vyschla, pod prekladmi vysekali obločné a dverové otvory.

Technika nabíjaných stien sa na panónskej nížine udržovala bezo zmien takmer celé dve storočia. Avšak na rozhraní 19. a 20. storočia v niektorých slovenských lokalitách

Obr. 8: Nabíjanie hlinených stien domu v Hložanoch (Mila Bosić, 1960) Archív autora.

Obr. 9: Konštrukcia ku stavbe hlinených stien nazývaná jarmo v Békešskej oblasti (Eugen Lazišťan, 1947) Archív autora.

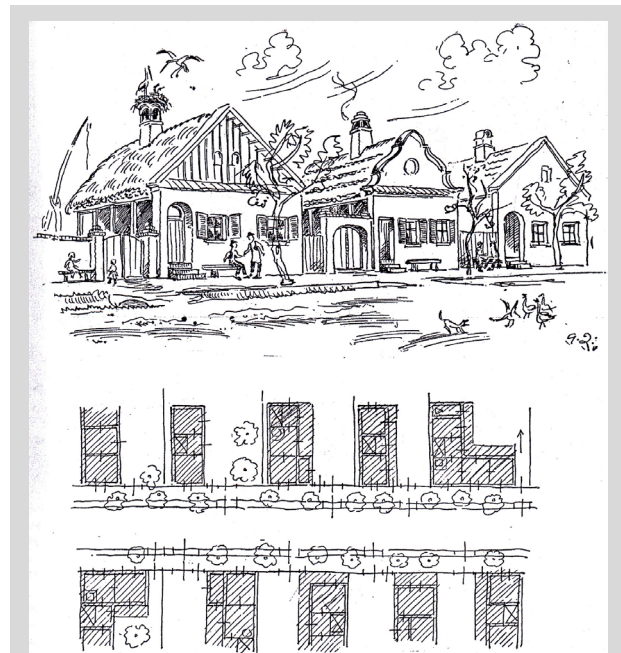
v békeško-čanádskej oblasti a vo Vojvodine bola aj na tejto archaickej stavebnej praktike zaznamenaná technická inovácia, ktorej konštrukčný princíp sa označuje názvom *jarmo*. Predstavujeme ho opisom, ktorý urobila Soňa Švecová v Slovenskom Komlóši: „Podľa majstra vybájara Pavla Ištvána prvé jarmá sa tu začali používať okolo roku 1905. Jarmo sa skladá zo štyroch súčastí. Z dvoch ihlíc, jedného vrchu a jedného spodku, vyrobených miestnym kováčom. Spodok a vrch jarma majú plochý prierez a dierky na oboch koncoch, do ktorých zapadajú okrúhle tyčky, aby vymedzili 44 – 50 cm hrúbku steny. Aby sa dosky, do ktorých sa nabíjajú steny, nevydúvali, pridržiavajú ich viaceré jarmá vo vzdialenosti 60 – 80 cm. Kým ešte medzi doskami nie je naložená hlina, pridržiavajú ich rozpinky z drevených latiek. Okrem niekoľkých zostáv jarma, pri nabíjaní domu boli potrebné aj 2 – 3 fúriky/taličky, žinka čiže povraz, hášov čiže rýľ, vidly, motyky a po dva-tri kusy kyjane/kyjanica a štocháče na vydívanie, ako aj tlapkáč na zahľadzanie stien z bokov. Na stavbe pracovala 6 – 8-členná skupina nabíjarov. Viedol ju majster, s ktorým sa stavba domu dojednala. Jeden až dvaja chlapi kopali zem/hlinu v jame otvorenej v blízkosti stavby, ktorí neustále dopĺňali hrobík nakopaný už predošlý deň. Ďalší ju na fúriku alebo na doštených nosidlách približujú k múriku a nasypajú medzi dosky. Majster pracuje so zašpicatým štocháčom, ktorým ubíja hlinu na okrajoch popri doskách. Dvaja – traja drviči vydírajú zem medzi doskami kyjanicami s plochým spodkom. Na jeden šúch široké dosky (30 cm), zasypajú na tri retege, čiže na tri 10 cm vrstvy zeme, ktoré oddelujú tenkou vrstvou posekanej slamy, aby sa vlhká hlina nelepila na udrvke/kyjane. Do nároží v každom nabíjanom riadku vkladali prúty viniča, šípov, hlochu, agátu, trnky, vrby alebo trstiny, aby stavba v rohoch nepraskala a steny sa nerozhádzali. Kvôli lepšej súdržnosti pridávali do hliny aj trochu piesku. Keď boli dosky zaplnené, majster povytáhoval železá a jarmá zostavil na nabíjanie vyššieho riadku steny. Tlapkáčom zahladí nerovnosti na tom práve dokončenom rade. Stavba domu trvala 7 – 12 dní, podľa jeho veľkosti. Nakoniec vysekali v stenách otvory pre dvere a oknoy,

Obr. 10: Hlinený dom pod trstinou z 19. storočia v Békešskej oblasti (Michal Lehoczky, 1934) Archív autora.

k čomu si už pri nabíjaní vynechali trojuholníkové diery, aby sa im ľahšie vysekávalo“²²

V prostredí dolnozemskej Slovákov sa často používa slovné spojenie „nabíjané domy pod trstinou“. Je v ňom obsiahnutá viaczožková príznakovosť panónskeho typu domu, ktorého špecifickým znakom nie je iba hlina ako dominantný stavebný materiál stien obydlia, ale aj trstina, ako dominantný materiál jeho zastrešenia. Technologický postup pokrývania domu trstinovou krytinou nám sprostredkováva popis Adama Jonáša z Bieleho Blata: „Po dvoch týždňoch sa nabíjané steny vysušili, takže sa mohlo pristúpiť k vyhotoveniu dreva na strechu, ktoré sa mohlo nájsť v okolitých lesoch a barinách Dunaja, Tisy a Begeja. Kúpovala sa len prostredná hrada. Aj túto prácu vykonávali ľudia s veľkou skúsenosťou za pomoci pomocníkov. Keď rohy boli postavené, prišla na rad trstinová strecha. Túto prácu vykonávali majstri strechári. Náčinie pre túto prácu je dlhší rebrík, drevená veľká ihla na šitie trstiny a tzv. mačka. Tiež stúpadlo s jedným zubom (hákom), na ktorom sa stojí na boku strechy, podbijak – zubaté ťažšie drevo, ktorým sa strecha vyrovnáva. Na dolnej časti strechy sa upevnili dosky na sek alebo kant, a do nich sa ukladali snopy trstiny, jeden vedľa druhého po celej dĺžke domu. Potom sa snopy

Obr. 11: Domoradie hlinených domov vo Vojvodine (Aleksander Deroko, 2005) Archív autora.

²² ŠVECOVÁ 1955, s. 330.

Obr. 12: Sedliacka pec v Kovačici (Ján Botík, 1969)
Archív autora.

porozväzovali a zošili. Šilo sa povrazmi upletenými z rohože. Šilo sa tak, že jeden majster bol na streche a druhý na povale. Trstina sa po ušití podbijakmi vybjáala nahor a pekne vyrovnala. Na samom vršku sa z trstia uplietol tzv. segeš, ktorý sa asi 120 cm tiahol po obidvoch stranách strechy. Štíty na oboch stranách domu sa tiež pletli z trstiny tak, že sa prišivala vodorovne na vopred pripravené stĺpy“²³

Tak ako by panónsky typ domu bol nepredstaviteľný bez jeho hlinených stien a bez trstinovej strechy, nemožno si ho predstaviť ani bez špecifickej panónskej formy pece, ako hlavného elementu jeho interiéru. V týchto súvislostiach sa žiada poukázať aj na ďalšiu pozoruhodnosť,

ktorá sa spája hlavne so slovenskými kolonistami. Tak ako veľká vzácnosť dreva na Dolnej zemi spôsobila, že slovenskí kolonisti si pri stavbe svojich obydlí museli osvojiť princípy hlinených technológií, nedostatok dreva na kúrenie ich prinútil osvojiť si nové tvarové riešenie aj spôsob stavania pece. V čase sťahovania Slovákov na Dolnú zem, v podhorských regiónoch južnej časti stredného Slovenska v 18. – 19. storočí boli pece postavené z kameňa s hrúbkou stien asi 20 cm. Pec bola nízka, nad svojím základom mala tvar ležateho hranola s rovným vrchom, aby sa na ňom dalo spať. Ukázalo sa však, že pec s takýmto technologickým a tvarovým riešením sa v podmienkach Dolnej zeme nedala uplatniť. Hlavne preto, lebo v týchto končinách sa pre nedostatok dreva mohlo, či skôr muselo kúriť tým, čo im po zobrať úrody zostalo z poľnohospodárskych plodín – slama, kukuričné byle, šúlky a iné. Keďže takýto druh kuriva má podstatne nižšiu výhrevnosť ako drevo, pričom horí dlhým plameňom, na rozdiel od dreva, ktoré má vyššiu kalorickú hodnotu a horí krátkym plameňom, muselo sa to zohľadniť pri stavbe pece na jej tvarovej aj technologickej stránke. Namiesto horniackych hrubostenných pecí z kameňa v tvare nízkeho ležateho hranola začali

Obr. 13: Nástroj na zrezávanie trstiny na zamrzutej vode v Aradáči (Ján Botík, 1970) Archív autora.

23 JONÁŠ, Adam. V metropole trstiny, trstinové domy. In *Národný kalendár*, roč. 78, 1999, Báčsky Petrovec, s. 79-80.

stavať pece v tvare stojatých a vysokých kužeľov alebo ihlanov s tenkostenným, asi 5 cm hlineným plášťom. Možno odôvodnene predpokladať, že slovenskí kolonisti si takýto dolnozemský typ pece osvojili ako kultúrnu výpožičku od staro-usadlého maďarského obyvateľstva, u ktorého bola doložená už od 15. storočia pod názvom *boglya*, *búbos kemence* alebo *banya kemence*.²⁴

Dolnozemske pece typu *boglya* sa v slovenských osadách na Dolnej zemi nazývajú *sedliacka pec* alebo *pavorská pec*. Za najkvalitnejšie sa považovali pece, ktoré majstri peciari stavali tak, že

z tuhého blata našúľali *šúľky/perece* a vo vrstvách ich dookola ukladali jeden na druhý. Hlinený plášť pece silným prútom *vyšibali/ubili*. Nakoniec riedkym blatom povrch pece zahladili. Pri tzv. roštovaných peciach sa najprv z vrbového prútia, trstiny alebo materných konopí vypletla kostra v tvare zamýšľanej pece. Táto kostra sa potom zvnútra aj zvonku zatrela blatom s hrúbkou asi 5 cm. V peci potom rozložili oheň, ktorý udržovali 2 – 3 dni. Po vypálení steny pece zvnútra zatreli riedkym blatom a zvonku obielili vápnom. Priestor medzi pecou a stenou izby nazývali *kucov* alebo *kuckov*. Využívali ho deti na spanie. Od prelomu 19. a 20. storočia sa popri roštových peciach začali stavať aj murované pece zo surových alebo pálených tehál. Najžiadanejšie boli tzv. *črepové pece* postavené z úlomkov škridlíc/črepov. Pece, ktoré stáli v izbe v zadnom kúte pri dverách, sa vykurovali z pitvora, kde boli nad otvoreným ohniskom *čeluste*, čiže otvor do pece. Dym z pece a z ohniska vychádzal do otvoreného komína v zadnej časti pitvora, ktorý sa využíval na údenie slaniny, klobás a ďalších zabíjačkových výrobkov. V izbe okolo pece bola z hliny ubitá *patka*, čiže múrik vo funkcii lavice na sedenie alebo aj spanie.²⁵

Až do polovice 20. storočia sa v domoch dolnozemských Slovákov udržiavala hlinená podlaha – *spodok*, *spodke v chiži*, *zem v dome*. Vydrvila sa podobným spôsobom ako nabíjané steny domu. Potom podlahu vymazali a zahladili vrstvou blata. Najmenej raz do týždňa ženy podlahu riedkou hlinou premiešanou *koňacienkami* alebo *kravacienkami* handrou zapúšťali, aby zahladili poškodené miesta. Každé ráno podlahu v izbe a pitvore pozametali. Aby sa im neprášilo, zem pokropili vodou. Alebo hlavne vo sviatočné dni ju ozdobne vypolievali do tvaru pásikov, vlnoviek, osmičiek a iných ornamentálnych podôb, na čo používali nádobu s 1 – 3 dierkami na dne.²⁶

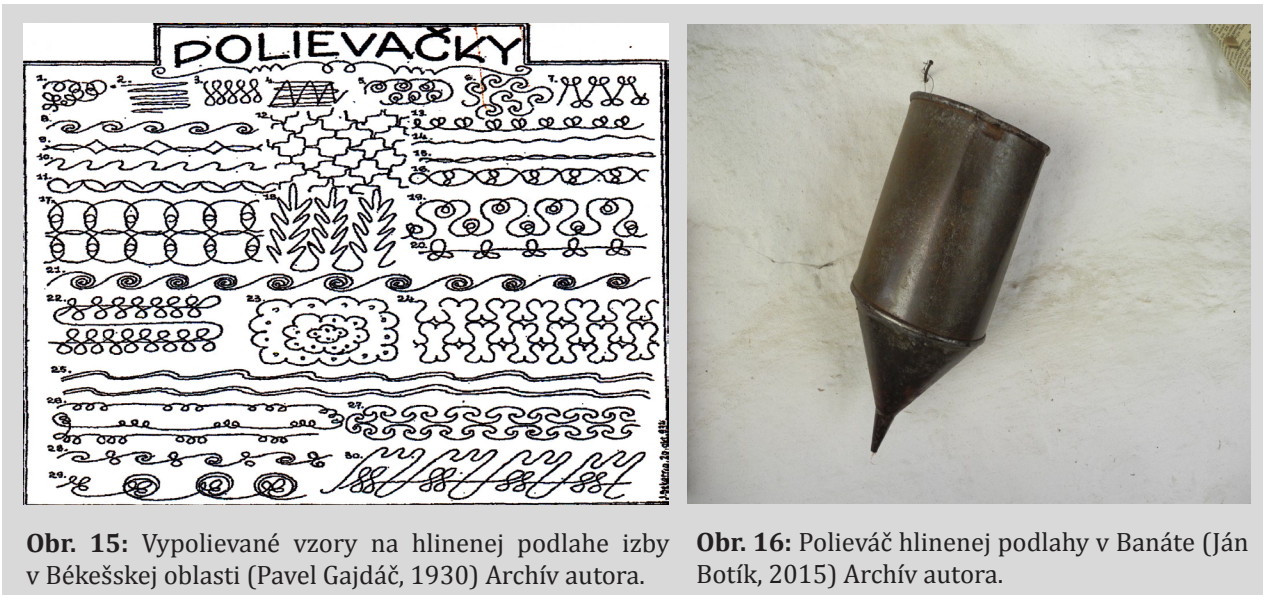

Obr. 14: Náradie na pokrývanie strechy domu trstinou (Mirko Jeftić, 1956) Archív autora.

24 BARABÁS, Jenő. Tüzelőberendezés, füstelvezetés. In PALÁDI-KOVÁCS, Attila (ed.). *Magyar néprajz IV*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1997, s. 158.

25 BEDNÁRI, Rudolf. *Slováci v Juhoslávii*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1966, s. 386; KOPČOK, Ján. Tradičné vnútorné zariadenie miestností v petrovskom dome. In BOLDOCKÝ, Samuel (ed.). *Petrovec 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 320-320; ŠOŠKOVIČOVÁ, Viera. Ľudové staviteľstvo. In GAŠPAROVSKÝ, Jozef (ed.). *Selenča 1758 – 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1998, s. 405-417; BÁĎONSKÝ, Pavel. Architektúra a bývanie v Hložanoch. In FEKETE Samuel (ed.). *Hložany 1756 – 1986*. Hložany : Korene, 1986, s. 224-243.

26 GAJDÁČ, Pavel. Čo son ja počuv od mojich otcov o starej Čabe. In *Čabiansky kalendár*, 1935, roč. 10, s. 61 – 63; ANDO, Juraj. Ľudové staviteľstvo v Békešskej Čabe. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1993, roč. 9, s. 106;

Obr. 15: Vypolievané vzory na hlinenej podlahe izby v Békešskej oblasti (Pavel Gajdáč, 1930) Archív autora.

Obr. 16: Polieváč hlinenej podlahy v Banáte (Ján Botík, 2015) Archív autora.

Na pochopenie toho, ako sa formovali sídla slovenských kolonistov na Dolnej zemi, ako sa rozbiehal ich život, aké boli možnosti na kontinuálne uplatnenie kultúrnej výbavy, ktorú si kolonisti prinášali so sebou, cenné sú opisy prírodných či ekologických daností a kultúrno-civilizačného rázu vyludnenej a zdevastovanej Dolnej zeme po vytlačení Osmanov z Uhorska a po vytýčení Vojenskej hranice (1699 – 1718). K najcennejším dokladom tohto druhu patrí útlučký spis z roku 1748 od sarvaškého kňaza Mateja Markovica. Podrobne v ňom rozvádza, že nehostinnosť tohto kraja, ako aj nesmierne útrapy kolonistov spôsobovali tamjšie rieky Koroš a Maruša, ktoré sa každoročne rozvodňovali, takže ich povodia boli veľkú časť roka zaplavené, zabahnené a zarastené hustou trstinou a šachorinou. Cez leto z nich stúpala para, všetko živé zadúšal rozhorúčený vzduch, krajinu zaplieňovalo nesmierne množstvo hadov, žiab, múch, ovadov, komárov a ďalšej hávede. To všetko postihovalo ľudí aj dobytky rôznymi chorobami. „*Veľmi málo je tých, čo tu šťastné bývanie nachádzajú, a ktorí od začiatku tunajšieho pobytu nemusia podstúpiť a trpieť ohrozenie svojho zdravia*“.²⁷ Matej Markovic a ďalší autori podrobne opísali nielen neutešené prírodné a klimatické pomery na Dolnej zemi, ale aj to, ako si kolonisti počínali pri riešení ťažkostí, ktoré na nich doliehali. Zvieratá pred hmyzom, hlavne pred ovadmi, chránili bičmi zo srsti volských chvostov. Kone pred dlhšou cestou pozašivali do hrubých vlnených tkanín. Ľudia sa pred komármi chránili tak, že pálili slamu, vysušený kravský trus alebo koreňky z omanu.

K najpozoruhodnejším praktikám patria postele, ktoré si v letnom období umiestňovali vonku na podstení domu, kde sa v dusných letných nociach príjemnejšie spalo. Aby sa však ochránili pred komármi, priestor nad posteľou zaklenuli drevenou konštrukciou, na ktorú prehodili nejakú plachtu z konopného plátna. Podľa toho takúto posteľ v Báčke nazývali komárnik a v békešskej oblasti súňoghálov/szúnyogháló – čo v preklade znamená sieť proti komárom.²⁸

KOPČOK 1995, s. 322; VALENTOVÁ, Anna. Dekoratívne umenie. In CICKA, Ján (ed.). *Kovačica 1802 – 2002*. Kovačica : Miestne spoločenstvo, 2002, s. 429.

27 MARKOVIC 1997, s. 4.

28 MARKOVIC 1748, s. 7; KANTÁROVÁ, Viera. Vývoj lôžkového nábytku u Slovákov na Dolnej zemi. In *Slováci*

Svedectvo M. Markovica z polovice 18. storočia nám poskytuje možnosť vysvetliť genetickú spojitost' názvu a pôvodne aj formy postelí s nebesami, ktoré si Slováci v Békešskej Čabe a v ďalších dolnozemských lokalitách umiestňovali od polovice 19. storočia v predných, čiže parádnych izbách. Hoci takéto honosné a pestro maľované posteľe už neplnili funkciu ochrany proti komárom, pretože namiesto ochrannej plachty mali doštené podnebie či nebesá s namaľovanými hviezdami a mesiacom, pričom v békešskej oblasti ich doteraz nazývajú súňoghálov.²⁹

Slovenskí kolonisti, ktorí sa v priebehu 18. a 19. storočia presídlili z južnostredoslovenských regiónov do južných častí Uhorska, prichodilo im usídlit' sa vo výrazne odlišnom ekologickom prostredí v porovnaní s tým, z ktorého sa vysťahovali. Zjednodušene sa to dá vyjadriť tak, že horské prostredie Karpát zamenili za nížinné prostredie Panónskej kotliny. Táto zmena sa vari najcitelnejšie prejavila v nevyhnutnosti osvojiť si dovedy neznáme technológie hlinených stavieb. S touto znalosťou prenikol do ich života výrazný inovačný prvok, ktorým odštartovali široký register adaptačných procesov v novoosídlenom prostredí.

Založením kolonizačných osád sformovali sa sídla a spoločenstvá dolnozemských Slovákov. V tradičnej spoločnosti sa lokálne či dedinské spoločenstvá vyznačovali silnou väzbou na prostredie, čo sa prejavovalo na takmer všetkých úsekoch ich hospodárskeho a pospolitého života. Takáto zviazanosť ľudí s prostredím sa označuje ako zakoreňovanie.³⁰ Do dolnozemských osád vrasťali slovenskí kolonisti novonadobudnutou a celou rodinou zveľadovanou pôdou. Pôda bola tým hlavným magnetom, ktorý pritiahol kolonistov do týchto končín. Andrej Mráz, dôverný znalec dolnozemských Slovákov napísal, že oni nielen túžili po tamojšej zemi, oni si túto zem podmanili tým, že do nej vrasťali a postupne aj zrastleli s ňou. „*Náš človek chcel, aby táto zem patrila jemu. Túžba za zemou stala sa centrálnym životným pocitom dolnozemských Slovákov. Túžba táto formovala ich záujmy, pre zem sa ženili a vydávali, pre zem hrdlačili a zanedbávali ostatné potreby života.*“³¹ Touto charakteristikou sa Andrej Mráz priblížil ku stanoviskám rurálnych sociológov, že najpodstatnejšou črtou sedliaka je zemitosť, ktorá sa odvíja od jeho sebazáchovného záujmu mať pôdu, udržať zdedenú pôdu a rozmnožiť nadobudnutú pôdu.³²

Slovenskí kolonisti sa do prostredia Dolnej zeme zakoreňovali nielen svojimi gazdovstvami, ale aj ustanovizňami, zariadeniami a objektami, v ktorých sa odvíjal ich pospolitý život. Ľudovít Haan, zaiste nielen o svojich Čabänoch napísal, že „*prvá starosť novej osady bola usporiadať sa ako cirkev.*“³³ To znamenalo uviesť do života samosprávny orgán, ktorý sa u evanjelikov, ktorí mali medzi slovenskými kolonistami na Dolnej zemi viac ako 3/4 zastúpenie, nazýva cirkevný zbor. Prvoradou úlohou jeho predstavenstva bolo vytvoriť náboženským a cirkevným

v zahraničí, 1981, roč. 7, s. 101; PETRÁŠ, Ján. *Slováci v Aradáči*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1996, s. 28.

29 BOTÍK, Ján. Ľudová kultúra dolnozemských Slovákov a ich etnický vývin. In SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete 1. b. m.* : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1980, s. 264; BOTÍK, Ján. K počiatkom záujmu o historický a etnický vývin dolnozemských Slovákov. In *Etnologické rozpravy*, 2008, roč.15, č. 2, s. 56.

30 GAJDOŠ, Peter. *Človek, spoločnosť, prostredie*. Bratislava : VEDA. Vydavateľstvo SAV, 2002, s. 66.

31 MRÁZ, Andrej. *Rozhovory o juhoslovenských Slovákoch*. Bratislava : Pravda, 1948, s. 37.

32 BLÁHA, Arnošt Inocent. *Sociologie sedláka a dělníka*. Praha : Orbis, 1937, s. 136.

33 HAAN 1866, s. 14.

Obr. 17, 18 a 19: Vľavo hore kamenné náhrobníky Slovákov v Legénde (Ján Botík, 1972), vpravo hore náhrobník v Slovenskom Komlóši (Ján Botík, 1973), vľavo náhrobník manželov v Békešskej Čabe (Ján Botík, 1985). Archív autora.

potrebám zodpovedajúcu infraštruktúru – kostol, faru, školu, cintorín a ďalšie. Tak ako svojimi obydliami a gazdovstvami, aj týmito cirkevnými objektmi sa kolonisti zakoreňovali do nového prostredia. Tieto spoločne vybudované objekty pre vlastné kultové a vzdelávacie potreby zjednocovali cirkevníkov a utvrdzovali v nich duchovnú a komunitnú spolupatričnosť.

A navyše, posilňovali citové väzby kolonistov k novoosídlenému prostrediu a legitimizovali ich nárok na novoosvojovanú domovinu.

Slovenskí kolonisti vtlačali svoju pečať do prostredia a krajiny Dolnej zeme nielen svojimi dedinami, rodinnými gazdovstvami, luteránskymi kostolmi, slovenskými školami a rozrastajúcimi sa pohrebiskami. Všade tam, kde sa slovenčina stala dorozumievacím jazykom novoutvorenej komunity, tamojší Slováci mnohé miesta svojich dedín a rozľahlých chotárov pomenovali názvami vo svojom materinskom jazyku. Sú to zväčša neoficiálne, čiže neúradné názvy, ktoré sa už takmer tri storočia udržujú v kolektívnej pamäti slovenských obyvateľov dolnozemsých osád ako ich živá kronika. Pre každého z nich bolo jednoznačným určením, ktorá je to tá ich Hlavná či Kostolná ulica, Široká, Slepá, Krátka či Ostatná ulica, ulice nazývané Pazucha, Koleno, Pri bikárni, Svinská ulica, Za humnami, Pri jamách, Na Rumanovom pláci, Staré jarmočnisko, Hrobová ulica atď. Takisto pre každého bolo dostatočne zrejmé, v ktorom mieste ich dedinského chotára sa nachádzajú Pažiť, Lúke, Úhory, Úvrate, Sálašskie zeme, Kratiny, Tálíke, Konopiská, Močidlá, Staré vinice, Malá hôrka, Kraviarska stuňa, Drieňovskich sálaš atď.

Neodmysliteľným dokladom prítomnosti slovenských kolonistov na Dolnej zemi sa stali ich spočiatku skromné, avšak s postupujúcim časom čoraz veľavravnejšie pohrebiská. S pochovávaním svojich zosnulých sa rozmnožovali a zároveň aj prehlbovali korene, ktoré zapustili do

novoosídlenej zeme/krajiny. Na cintorínoch slovenských osád sa akoby stretli a splynuli obidva základné princípy kolonistov – minulosť s prítomnosťou. Pribúdajúce hroby nedávnych zakladateľov nových osád boli nezvratným svedectvom pretrhávania nitiek s rodnými horniackymi krajinami, z ktorých sa kolonisti poschádzali. S každým novým hrobom si zároveň uvedomili, že posilňujú ich citovú a rodinnú spätosť s nedávno založenou osadou. Boli to pocity, ktoré stmelovali formujúcu sa komunitu a zároveň otvárali výhľady na osvojenie novej domoviny. Priezviská na jednoduchých drevených stĺpkoch, ale aj na honosnejších náhrobníkoch stávali sa svojráznou genealógiou novej osady. Cintoríny sprítomňovali kolonistov nielen pre ich potomkov, ale aj pre najbližšie okolie. Stávali sa zreteľnými kamienkami svojbytnosti slovenských osád v kolonizovanom prostredí, aj vo formujúcej sa mozaike multietnickej Dolnej zeme.

Cituj:

BOTÍK, Ján: Zmena prostredia ako faktor inovatívnych a diskontinuitných trendov v kultúre slovenských kolonistov na Dolnej zemi. In *Forum Historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 80-96. ISSN 1337-6861.

...

prof. PhDr. Ján Botík, DrSc., narodený v roku 1938, je toho času emeritný profesor Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Dlhodobou pôsobil v Ústave etnológie SAV v Bratislave (1967 – 1988) a v Slovenskom národnom múzeu v Martine a Bratislave (1989 – 2007). Vyštudoval odbor etnografia a folkloristika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Oblasťami jeho záujmu sú tradičná rodina, ľudová architektúra a bývanie, migračné štúdie, teória etnicity, kolektívne identity, etnické minority na Slovensku a zahraniční Slováci.

Absolvoval študijné pobyty v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku, Bulharsku, Argentíne, Spojených štátoch amerických a v Kanade.

Ján Botík je autorom a editorom dvoch desiatok odborných publikácií a približne dvoch stoviek vedeckých štúdií, článkov a recenzií bádateľských výsledkov.